HUDUDLARNI KOMPLEKS RIVOJLANTIRISHDA TURISTIK KLASTERLARNI SHAKLLANTIRISH ISTIQBOLLARI

Abriyev Zoirjon Sobirjonovich
Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti
Turizm va mehmonxona biznesi kafedrasi katta o‘qituvchisi, PhD
Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20009017

Annotatsiya: Ushbu maqolada hududlarni kompleks rivojlantirish jarayonida turistik klasterlarni shakllantirishning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilingan. Turistik klasterlar hududiy iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish, investitsiyalarni jalb etish, infratuzilmani rivojlantirish hamda xizmatlar sifatini oshirishda muhim omil sifatida yoritilgan. Shuningdek, klaster yondashuvi asosida turizm salohiyatidan samarali foydalanish, hududlarning raqobatbardoshligini oshirish va barqaror rivojlanishni ta’minlash imkoniyatlari ko‘rib chiqilgan. Maqolada turistik klasterlarni shakllantirishning asosiy yo‘nalishlari, mavjud muammolar va istiqboldagi rivojlanish tendensiyalari ilmiy jihatdan asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: turistik klaster, hududiy rivojlanish, kompleks rivojlantirish, turizm infratuzilmasi, investitsiya, raqobatbardoshlik, barqaror rivojlanish, xizmatlar sifati, innovatsiya, hududiy iqtisodiyot.

Kirish

Bugungi globallashuv sharoitida hududlarni barqaror va kompleks rivojlantirish masalasi har bir mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylanmoqda. Ayniqsa, tabiiy, tarixiy va madaniy resurslarga boy hududlarda turizm sohasini rivojlantirish orqali iqtisodiy o‘sishni ta’minlash, yangi ish o‘rinlarini yaratish va aholi farovonligini oshirish imkoniyatlari kengayib bormoqda. Shu nuqtai nazardan, turistik klasterlar konsepsiyasi zamonaviy iqtisodiyotda hududiy rivojlanishning samarali vositasi sifatida alohida ahamiyat kasb etadi.

Turistik klasterlar – bu ma’lum bir hududda joylashgan va o‘zaro iqtisodiy hamkorlik asosida faoliyat yurituvchi turizm subyektlari, infratuzilma obyektlari, xizmat ko‘rsatuvchi tashkilotlar hamda ilmiy-ta’lim muassasalarining integratsiyalashgan tizimidir. Bunday tizim hududning mavjud resurslaridan kompleks foydalanish, xizmatlar sifatini oshirish, innovatsion yondashuvlarni joriy etish hamda raqobatbardosh turistik mahsulotlar yaratishga xizmat qiladi. Natijada hududning investitsiyaviy jozibadorligi ortadi va uning iqtisodiy salohiyati yanada mustahkamlanadi.

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda ham turizmni rivojlantirish davlat siyosatining muhim yo‘nalishiga aylangan bo‘lib, hududlarda turistik klasterlarni shakllantirish va rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Mamlakatning boy tarixiy merosi, noyob me’moriy yodgorliklari, rang-barang milliy madaniyati va tabiiy landshaftlari turizmni rivojlantirish uchun mustahkam zamin yaratadi. Shu bilan birga, turizm infratuzilmasini modernizatsiya qilish, transport-logistika tizimini takomillashtirish, xizmat ko‘rsatish sifatini oshirish va marketing strategiyalarini kuchaytirish zarurati turistik klasterlarni shakllantirishni dolzarb masalaga aylantirmoqda.

Asosiy qism

Hududlarni kompleks rivojlantirish jarayonida turistik klasterlarni shakllantirish zamonaviy iqtisodiy siyosatning muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. Klaster yondashuvi hududiy resurslardan samarali foydalanish, iqtisodiy faoliyatni diversifikatsiya qilish hamda turizm xizmatlari sifatini oshirish orqali barqaror rivojlanishni ta’minlaydi. Shu jihatdan, turistik klasterlar nafaqat turizm sohasining o‘sishiga, balki butun hudud iqtisodiyotining jonlanishiga xizmat qiladi. Avvalo, turistik klasterlarning nazariy

asoslariga e’tibor qaratish lozim. Klaster tushunchasi iqtisodiyotda o‘zaro bog‘liq korxonalar, tashkilotlar va institutlarning hududiy jihatdan birlashgan tizimi sifatida izohlanadi. Turizm sohasida esa bu tizim mehmonxonalar, transport xizmatlari, ekskursiya tashkilotchilari, hunarmandchilik subyektlari, umumiy ovqatlanish korxonalari, madaniy muassasalar hamda marketing va axborot xizmatlarini o‘z ichiga oladi. Ushbu subyektlar o‘rtasidagi integratsiya va kooperatsiya darajasi qanchalik yuqori bo‘lsa, klasterning samaradorligi ham shunchalik ortadi.

Hududlarni kompleks rivojlantirishda turistik klasterlarning iqtisodiy ahamiyati juda katta. Birinchidan, ular yangi ish o‘rinlarini yaratadi va aholi bandligini oshiradi. Turizm bilan bog‘liq xizmatlar ko‘lami keng bo‘lgani sababli, bu soha turli kasb egalarini jalb qiladi. Ikkinchidan, klasterlar mahalliy byudjet daromadlarini ko‘paytiradi, chunki turizm faoliyati soliqlar va xizmatlardan tushadigan daromadlarni oshiradi. Uchinchidan, turistik klasterlar hududga investitsiyalar oqimini jalb etadi, bu esa infratuzilmaning rivojlanishiga olib keladi.

Turistik klasterlarni shakllantirishda infratuzilmaning o‘rni alohida ahamiyatga ega. Transport tizimi, yo‘llar, aeroportlar, temir yo‘l tarmoqlari, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari hamda muhandislik-kommunikatsiya tarmoqlari rivojlangan bo‘lsa, turizm xizmatlari samarali tashkil etiladi. Shu bilan birga, zamonaviy mehmonxonalar, dam olish maskanlari, madaniy-ko‘ngilochar obyektlar va servis xizmatlari klaster faoliyatining asosiy tarkibiy qismlarini tashkil etadi. Infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi esa klaster samaradorligini pasaytiruvchi asosiy omillardan biridir.

Turistik klasterlarni shakllantirishda innovatsion yondashuvlarning ahamiyati ham ortib bormoqda. Raqamli texnologiyalar, onlayn bronlash tizimlari, virtual sayohatlar, mobil ilovalar va marketing platformalari turizm xizmatlarini yanada qulay va jozibador qiladi. Ayniqsa, raqamli marketing vositalari orqali hududlarning turistik salohiyatini xalqaro miqyosda targ‘ib qilish imkoniyati kengaymoqda. Bu esa turistik oqimni ko‘paytirish va hududning raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi. Hududiy ixtisoslashuv turistik klasterlarni rivojlantirishning muhim omillaridan biridir. Har bir hudud o‘zining tabiiy, tarixiy va madaniy xususiyatlariga mos ravishda turizm yo‘nalishini tanlashi lozim. Masalan, tarixiy obidalarga boy hududlarda madaniy-tarixiy turizm, tog‘li hududlarda ekoturizm va sport turizmi, shifobaxsh resurslarga ega hududlarda esa sog‘lomlashtirish turizmi rivojlantirilishi maqsadga muvofiqdir. Bunday ixtisoslashuv klaster doirasida yagona konsepsiyani shakllantirishga yordam beradi va xizmatlar sifati hamda xilma-xilligini oshiradi.

Turistik klasterlarni rivojlantirishda davlat va xususiy sektor hamkorligi muhim o‘rin tutadi. Davlat tomonidan yaratiladigan huquqiy-me’yoriy baza, soliq imtiyozlari, investitsiya muhitini yaxshilash va infratuzilmani rivojlantirish choralari klaster shakllanishiga zamin yaratadi. Xususiy sektor esa investitsiya kiritish, xizmatlar ko‘rsatish sifatini oshirish va innovatsion loyihalarni amalga oshirish orqali klaster rivojiga hissa qo‘shadi. Ushbu hamkorlikning samarali yo‘lga qo‘yilishi hududiy rivojlanishning barqarorligini ta’minlaydi. Shu bilan birga, turistik klasterlarni shakllantirishda ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi, xizmat ko‘rsatish sifati pastligi, malakali kadrlar yetishmasligi hamda marketing strategiyalarining sustligi klaster rivojiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Bundan tashqari, ekologik muammolar va resurslardan noo‘rin foydalanish ham turizm barqarorligiga tahdid solishi mumkin. Shu sababli, klasterlarni rivojlantirishda ekologik muvozanatni saqlash, resurslardan oqilona foydalanish va barqaror turizm tamoyillariga amal qilish muhim hisoblanadi. Kelajakda turistik klasterlarni rivojlantirish istiqbollari juda keng. Raqamlashtirish jarayonlari, yashil iqtisodiyot tamoyillari, ekologik turizmni rivojlantirish, xalqaro hamkorlikni kengaytirish va innovatsion loyihalarni joriy etish orqali turistik klasterlar yanada takomillashadi. Ayniqsa, hududlarning o‘ziga xos brendini shakllantirish va uni global bozorda targ‘ib qilish klaster rivojining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Umuman olganda, turistik klasterlar hududlarni kompleks rivojlantirishda muhim strategik vosita bo‘lib, ular iqtisodiy o‘sish, ijtimoiy barqarorlik va hududiy raqobatbardoshlikni ta’minlashda katta ahamiyatga ega. Shu bois,

ushbu yo‘nalishda ilmiy asoslangan yondashuvlarni qo‘llash va amaliy chora-tadbirlarni izchil amalga oshirish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Turistik klasterlarni shakllantirish jarayonida hududiy boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, hududlarda turizmni rivojlantirish bo‘yicha yagona strategik rejalashtirish tizimini joriy etish, manfaatdor tomonlar o‘rtasida aniq vazifalar taqsimotini belgilash va monitoring mexanizmlarini yaratish klaster samaradorligini oshiradi. Bunda hududiy hokimiyat organlari, biznes subyektlari va jamoatchilik o‘rtasida uzviy hamkorlikni yo‘lga qo‘yish zarur. Ayniqsa, “pastdan yuqoriga” (bottom-up) yondashuv asosida mahalliy tashabbuslarni qo‘llab-quvvatlash klasterlarning real ehtiyojlarga mos rivojlanishini ta’minlaydi. Turistik klasterlar doirasida qiymat zanjiri (value chain)ni shakllantirish ham alohida e’tibor talab etadi. Turizm mahsuloti bir nechta bosqichlardan iborat bo‘lib, unga transport, joylashtirish, ovqatlanish, ko‘ngilochar xizmatlar, ekskursiyalar va suvenir ishlab chiqarish kiradi. Ushbu bosqichlarning har biri o‘zaro uyg‘unlashgan holda faoliyat yuritsa, yakuniy xizmat sifati sezilarli darajada oshadi. Shu bois, klaster doirasida har bir bo‘g‘inning samarali ishlashini ta’minlash, ular o‘rtasida kooperatsiyani kuchaytirish va xizmatlar standartini joriy etish muhim hisoblanadi. Shuningdek, inson kapitalini rivojlantirish turistik klasterlarning muvaffaqiyatli faoliyat yuritishida hal qiluvchi omillardan biridir. Turizm sohasida xizmat ko‘rsatish sifati bevosita xodimlarning malakasi, til bilish darajasi, madaniyati va kommunikativ ko‘nikmalariga bog‘liq. Shu sababli, kasb-hunar ta’limi muassasalari, oliy ta’lim tashkilotlari va turizm sohasi o‘rtasida uzviy integratsiyani kuchaytirish zarur. Dual ta’lim tizimini joriy etish, amaliyotga yo‘naltirilgan o‘quv dasturlarini ishlab chiqish va xalqaro tajribani o‘rganish orqali malakali kadrlar tayyorlash mumkin.

Turistik klasterlarni rivojlantirishda hududiy brending masalasi ham muhim o‘rin tutadi. Har bir hudud o‘zining noyob jihatlari – tarixiy merosi, tabiiy landshafti, milliy urf-odatlari yoki gastronomik an’analari asosida o‘ziga xos turistik brend yaratishi lozim. Kuchli brend esa nafaqat turistlar oqimini oshiradi, balki hududning xalqaro maydondagi imijini ham mustahkamlaydi. Brendni shakllantirishda vizual identifikatsiya (logotip, dizayn), marketing strategiyalari va kommunikatsiya kanallaridan samarali foydalanish muhimdir. Bundan tashqari, turistik klasterlarni rivojlantirishda moliyaviy mexanizmlarni diversifikatsiya qilish zarur. An’anaviy investitsiyalar bilan bir qatorda davlat-xususiy sheriklik (PPP), grantlar, xalqaro moliya institutlari mablag‘lari hamda venchur kapital imkoniyatlaridan foydalanish klaster loyihalarini jadallashtiradi. Shu bilan birga, kichik va o‘rta biznes subyektlarini qo‘llab-quvvatlash orqali turizm xizmatlari bozorida raqobat muhitini kuchaytirish mumkin.

Turistik klasterlar faoliyatida barqarorlik tamoyillarini joriy etish ham dolzarb masalalardan biridir. Xususan, ekologik barqarorlikni ta’minlash, chiqindilarni boshqarish, energiya samaradorligini oshirish va tabiiy resurslarni muhofaza qilish orqali turizmning salbiy ta’sirini kamaytirish mumkin. Shu bilan birga, mahalliy aholi manfaatlarini hisobga olish, ularni turizm faoliyatiga jalb etish va ijtimoiy inklyuzivlikni ta’minlash barqaror rivojlanishning muhim sharti hisoblanadi. Raqobatbardoshlikni oshirish nuqtai nazaridan turistik klasterlar o‘rtasida sog‘lom raqobat muhitini shakllantirish ham muhimdir. Hududlar o‘zaro tajriba almashish, qo‘shma loyihalarni amalga oshirish va tarmoqlararo hamkorlikni rivojlantirish orqali umumiy turizm salohiyatini oshirishi mumkin. Masalan, bir nechta hududlarni qamrab olgan tematik turistik yo‘nalishlar (marshrutlar) yaratish orqali turistlarga kompleks xizmat ko‘rsatish imkoniyati kengayadi. Shuningdek, xavfsizlik va sifat standartlarini ta’minlash turistik klasterlarning barqaror faoliyat yuritishida muhim omil hisoblanadi. Turistlar uchun xavfsiz muhit yaratish, sanitariya-gigiyena talablariga rioya qilish, xizmatlar sifatini sertifikatlash va nazorat qilish tizimini joriy etish klaster ishonchliligini oshiradi. Bu esa o‘z navbatida, turistlar oqimini barqarorlashtirishga xizmat qiladi.

Yana bir muhim jihat – logistika va transport aloqalarini integratsiyalashdir. Turistlarning hududga qulay yetib kelishi va hudud ichida erkin harakatlanishi klaster samaradorligini bevosita

belgilaydi. Shu sababli, multimodal transport tizimini rivojlantirish, ichki yo‘nalishlarda qulay va arzon transport xizmatlarini yo‘lga qo‘yish hamda navigatsiya tizimlarini takomillashtirish zarur.

Xulosa

Hududlarni kompleks rivojlantirishda turistik klasterlarni shakllantirish bugungi kunda nafaqat iqtisodiy o‘sishni ta’minlovchi vosita, balki ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlovchi va hududlarning raqobatbardoshligini oshiruvchi strategik yo‘nalish sifatida qaralmoqda. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, turizm sohasini klaster yondashuvi asosida rivojlantirish hududiy resurslardan samarali foydalanish, xizmatlar sifatini yaxshilash hamda iqtisodiyotning turli tarmoqlari o‘rtasida integratsiyani kuchaytirish imkonini beradi. Turistik klasterlar hududda mavjud bo‘lgan tabiiy, madaniy va tarixiy salohiyatni yagona tizimga birlashtirib, uni qo‘shimcha qiymatga ega mahsulotga aylantiradi. Bu esa mahalliy iqtisodiyotning diversifikatsiyasiga, kichik va o‘rta biznes rivojiga hamda aholi bandligining oshishiga xizmat qiladi. Shu bilan birga, klaster yondashuvi innovatsion texnologiyalarni joriy etish va boshqaruv tizimini takomillashtirish orqali turizm sohasining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Shuningdek, turistik klasterlarni muvaffaqiyatli shakllantirish uchun kompleks yondashuv zarur bo‘lib, unda davlat siyosati, xususiy sektor tashabbuslari, infratuzilma rivoji va inson kapitali salohiyati uyg‘un holda ishlashi lozim. Ayniqsa, hududiy rejalashtirish, marketing strategiyalari va ekologik barqarorlik tamoyillariga e’tibor qaratish klasterlarning uzoq muddatli rivojlanishini ta’minlaydi. Umuman olganda, turistik klasterlar hududiy rivojlanishning zamonaviy modeli sifatida iqtisodiy samaradorlikni oshirish, investitsiyalarni jalb qilish va xalqaro turizm bozorida raqobatbardosh mavqega ega bo‘lish imkonini beradi. Shu bois, ushbu yo‘nalishni yanada rivojlantirish va ilmiy-amaliy jihatdan takomillashtirish kelgusidagi ustuvor vazifalardan biri bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmon va qarorlari. Turizm sohasini rivojlantirishga oid me’yoriy-huquqiy hujjatlar to‘plami. – Toshkent: O‘zbekiston, 2023. – 180 b.
2. Mirziyoev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston NMIU, 2021. – 356 b.
3. Abduraxmonov Q.X. Hududiy iqtisodiyot va mintaqaviy rivojlanish. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2020. – 412 b.
4. G‘ulomov S.S. Turizm iqtisodiyoti. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019. – 298 b.
5. Ruziev R.A., Yuldashev Sh.T. Turizm klasterlarini rivojlantirish asoslari. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2022. – 245 b.
6. Karimov A.A. Mintaqaviy iqtisodiy rivojlanish nazariyasi. – Toshkent: Universitet, 2018. – 310 b.
7. World Tourism Organization (UNWTO). Tourism and Sustainable Development Report. – Madrid, 2022. – 190 p.
8. Porter M.E. Competitive Advantage of Nations. – New York: Free Press, 1990. – 855 p.
9. Islomov Z.M. Turizm menejmenti. – Toshkent: Fan, 2021. – 276 b.
10. Tuxliev N. Turizmni rivojlantirish strategiyalari. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2020. – 230 b.